

GÜFTÎ'NİN TEŞRÎFÂTÜ'Ş-ŞU'ARÂSÎ'NDA MİZAHÎ UNSURLAR¹

Beyhan KESİK²

Özet

Edirneli Güftî tarafından yazılan Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, Türk edebiyatının bilinen tek manzum tezkiresidir. Güftî, eserinde şairlerin yalnızca edebî kişilikleri, şiir özellikleri üzerinde değil, burnun büyüklüğü, boyun kısalığı, sesin çirkinliği, cömertlik, itikat, mezhep, meslek gibi her türlü özel hâlleri üzerinde de durmuş ve bu özel hâlleri yer yer zeki, şakacı ve nükteli bir üslupla ifade etmiştir. Bu şaka ve nükte çoğu zaman -Osmanlı sahasında oluşan Türk edebiyatında temel ilke olarak insan onurunu aşağılayıcı mizah şeklinin reddedilmesi; mizahın zarif, hoş, ölçülü ve yerinde olanının makbul sayılması ilkesine aykırı bir şekilde- mizah sınırlarını aşarak alay ve hiciv durumuna dönüşmüştür. Güftî, çoğu zaman ağır ve nahoş isnatlarda bulunduktan sonra, amacının şaka olduğunu söylemiş; hatta aynı çirkin ve kaba isnatları kendisi için de kullanmıştır. Bu çalışmayla Edirneli Güftî'nin Teşrifâtü'ş-Şu'arâ adlı tezkiresinde yer alan ve mizah sınırlarını aşmayan unsurlar tespit edilip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Güftî, Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, nükte, mizah.

HUMOROUS ELEMENTS IN GUFTI'S TEŞRÎFÂTÜ'Ş-ŞU'ARÂ

Abstract

Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, written by Güftî from Edirne is the only tezkire in verse known in Turkish Literature. Güftî, not only poets' literary personality, poetry features but also emphasized for any special cases like the size of nose, shortness of height, ugliness of voice, generosity, belief, sect, profession and expressed these special cases partly intelligent, humoristic and witty style. This humor and wit mostly – Formed in Ottoman area in the Turkish Literature, as guiding principle refusal of humor style humiliating human dignity; in a contrary way to the principle of acception of elegant, lovely, restrained and appropriate humor - turned into mockery and irony situation exceeding the limits of humor. Güftî, said that his purpose was a joke after attributing mostly severe and unpleasant imputations; moreover used the same nasty and rude imputations for himself. With this study, elements not exceeding the limits of humor in Güftî from Edirne's tezkire called Teşrifâtü'ş-Şu'arâ will be attempted to be evaluated with determining them.

Keywords: Güftî, Teşrifâtü'ş-Şu'arâ, wit, humor.

¹ Bu çalışma, 25-27 Kasım 2010'da Kayseri'de düzenlenen VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu(Prof. Dr. Mine MENGİ Adına)nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

² Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, b_kesik@hotmail.com.

GİRİŞ

Eğlenceli söz, gülmece, şaka yollu söyleşi, lâtife anlamlarına gelen “mizah” (Parlatır 2009: 1102) Arapça menşeli bir kelimedir. Günlük dilde, gerçeğin kimi görünüşlerinin gülünç, alışılmamış özelliklerini vurgulayan düşünme biçimi; bu düşüncenin bir söylemdeki, bir metindeki izi: Gerçeğin kimi görünüşlerinin, gülünç, alışılmamış yönlerini vurgulamayı amaçlayan sanat türü; gülmece gibi muhtelif anlamlarda kullanılmaktadır. *Mizah-âmiz* (eğlenceli), *mizah-gû* (şakacı, şaka yollu söz), *mizah-nüvîs* (mizah yazarı), *mizah-perver* (mizahlı, şakayı seven) gibi ifadeler türle ilgili terimlerdir (Akkuş 1998: 36).

Mizah, düşünceleri şaka ve nüktelerle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi olmakla birlikte zaman içinde daha ağır türleri de içine alan bir terim haline gelmiştir. Mizahta temel hedef güldürme ise de çok defa güldürmenin altında fert ve toplumdaki aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirme ve iğneleme, düzeltme amaçları da gizlidir. Mizah, halk zekâsının ürettiği bir savunma aracı olup gülünç hikâye ve fıkraların en az saldırgan olan biçimine dayanır. Mizahın özü şaka sayesinde duygu patlamasının önüne geçmektir. Gerçeklerin sebep olduğu acılara boyun eğmeyen mizah, toplum kimliğini dile getirme biçimlerinden biri olduğu gibi, zulme dayanan yönetimlere karşı aşağı tabakalardan gelen bir direniş biçimidir (Durmuş 2005: 205). İnsan onurunu kırıcı, alaycı mizahı kaçınma ve zekâyâ, düşünceye dayanan ince, zarif mizah tavsiye edilmektedir (Kortantamer yty.: 136). Fakat uygulamanın teoriyle çok zaman uyuşmadığını görmek mümkündür.

Türk edebiyatında fıkra ve destan türü başta olmak üzere hicivlerde ve nüktelerde mizahın muhtelif basamakları kullanılmıştır. Bektaşî ve Nasreddin Hoca fıkraları, taşlamalar, Karagöz ve Ortaoyunu, halk muhayyilesinin mizah konusundaki zenginliğini ifade eden destan türündeki eserler Türk edebiyatındaki mizah türlerinin başında gelir. Klâsik Türk edebiyatında konu edindiği kişiyi incitmeyen, okuru utandırmayan mizah yapıtları (*Harname*, Şeyhî; *Şikâyetname*, Fuzulî; *Hirrename*, Ebubekir Kanî) yanında, söz ettiği kişiyi alabildiğine küçük düşüren, açık saçık ürünler (*Dafiü'l-gumum Rafiü'l-humum*, Deli Birader; *Siham-ı Kaza*, Nefî; *Mutayebat-ı Türkiye*, Galip Paşa) asıl geniş yeri tutar (Akkuş 1998: 37).

Açık seçik ürünlerden biri de hiç şüphesiz Güftî'nin *Teşrifâtü's-Şu'arâsı*'sıdır. Türk edebiyatının bilinen tek manzum tezkiresi olan eserde şair, kendisi de dâhil olmak üzere, 106 şairi tanıtmış ve yer yer zeki, şakacı ve nükteli bir tavır takınmıştır. Bu şakacı ve nükteli tavır, çoğu zaman mizah sınırını aşarak hicve dönüşmüştür. Hicivler ise çoğunlukla kaba, adi küfürler, müptezel ifadeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamıza elbette, kaba ve adi küfürleri, müptezel ifadeleri dâhil etmedik; fakat şurası da bir gerçek ki, Güftî'nin tezkiresinde bu hususlar çıkarıldığında, mizahî denebilecek edep dairesindeki unsurların sayısı da yok denecek kadar azdır.

Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Fizikî özellikler ile ilgili unsurlar:

Güftî, Kelîm-i Eyyûbî'yi galiz ifadelerle yerdikten sonra onun burnunun büyüklüğünü, mübalağalı bir şekilde alay konusu eder. Eyyûbî, yeni bir mazmun düşündüğünde, burnu, dünyayı boynuzları üzerinde taşıdığına inanılan öküzün yükü kadar ağırlaşır. Bu da onun yeni mazmunlar ortaya koymasını engeller:

Olur itdükce fikr-i nev-âyîn

Burnı bâr-ı girân-ı gâv-ı zemîn (86/7)³

Eyyûbî'nin burnu öylesine büyüktür ki, keşişler inzivaya çekildiklerinde onun gölgesinde huzur bulmaktadırlar:

Kûh-ı ruhbâna vakt-i âsâyiş

Sâye-i burnı cây-i âsâyiş (86/8)

Burnunun büyüklüğü ile alay edilen şairlerden biri de Burnazlı Şeyhî'dir. Şeyhî'nin güzel şiir yazmasını engelleyen aslında burnunun büyüklüğüdür; yoksa şair, çok güzel şiirler kaleme alacaktır:

Şi'rin eylerdi dil-nişîn ta'bîr

Burnı olmasa mâni'-i tahrîr (44/9)

Şeyhî'nin burnunun gölgesi Kâf dağına bile görünmez kılacak kadar büyüktür:

Kûh-ı Kâf olsa da ider nâ-bûd

Burnı itdükçe sâyesin mahdûd (44/10)

Şeyhî'nin burnunun ucunun gölgesi bile insanların sığınacağı bir gölge olabilmektedir:

Cây-ı âsâyiş ola dehre kaçan

Kûşe-i enfin itse sâye-figen (44/13)

Burun ile ilgili güzel bir mizah örneği de Beyânî maddesinde görülmektedir. Beyânî doğmadan önce burnu onun doğumunu haber vermiştir. Doğum günü geldiğinde burnu on yıl öncesinden görünmüştür:

İtdi dirler velâdetin ifşâ

Burnı birkaç sene mukaddem tâ (8/4)

Rûz-ı milâdı çünki buldı vülûc

Burnı on yıl mukaddem itdi hurûc (8/6)

Beyânî'nin şiirlerinin daha latif, daha nükteli ve daha güzel olmasının önündeki tek engel burnudur:

Dahı ra'nâ olurdu nazm-ı latîf

³ Makalede kullanılan beyitler, *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı* (Yılmaz 2001) adlı çalışmadan alınmış olup parantez içindeki numaralardan ilki şiir, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.

Çengeli olmasa o enf-i şerîf (8/24)

Sözin eylerdi nükteyi câmi'

Burnı takrîre olmasa mâni' (8/25)

2. İnançla ilgili unsurlar:

Güftî, Remzî'yi inançsızlıkça vasıflandırdıktan sonra, onun en güzel hayalinin İslam ile küfrün birbirine yakınlığı olduğunu ifade eder:

Küfrini rûzgâr ider te'yîd

Diseler ana Müslimân-ı cedîd (32/5)

Ana güyâ hayâl-i bî-mânend

Küfr ü İslâm karîn-i yek-dîgerend (32/6)

Güftî'nin inanç bakımından saldırısına uğrayan bir diğer şair Gavsî'dir. Gavsî'nin tuttuğu yol tuhaftır. Onun inancı İslam ile küfür arasındadır. Bu haliyle Gavsî ortasından yarık bir duvar gibidir:

Mezhebi turfe-deyrdür her-bâr

Küfr ü İslâm rahne-i dîvâr (75/7)

Dâniş ise ilim söz konusu olunca sürekli namazın şartlarını saymakla eleştirilmektedir:

Bahs-i 'ilm eylese gehî ol har

Hep şürûtu's-salâti ezber ider (22/7)

3. Şiir sanatı ile ilgili unsurlar:

Hamdî'nin şiirlerini alaycı bir şekilde yeren şair, onun şiirlerindeki nüktelerini önceki yıldan kalma kıvamını bulmamış şalgama;

Hatt-ı şi'rinde nükte-i nemekîn

Şalgam-ı nîm-puhte-i pârîn (19/3)

daha sonra da bir yahniye benzetip şiirlerindeki mecazları da bu yahninin pişmemiş soğanları olarak nitelendirmektedir:

Yahnî-i şi'rine o lafz-ı mecâz

Nâz-perver ü nîm-puhte piyâz (19/4)

Husûsî'nin şiirleri öylesine karmaşık, öylesine bulanıktır ki; vezne gelmez. Nükteleri kâbus gibidir, şiirlerindeki mana ise hayalî bir yaratık gibi korkunçtur:

Nazmı pür-vâyedür kesâfetden

Vezne gelmez tamâm-ı sikletden (21/11)
Şekl-i kâbûs-ı nükte-güftârı
Tut ki şahs-ı ver'adur eş'ârı (21/12)
Şi'rine nisbet oldu pür-ma'nâ
Koncolos-ı dem-i şeb-i yeldâ (21/13)

Şair, Maraşlı Ahdî'nin şiirlerini ise kanlı bir tablo çizerek eleştirmektedir. Ahdî'nin şiirleri, mazmun güzelinin ölüm senedi, şiirlerini yazdığı hokkadaki mürekkep ise mazmun şehidinin kanıdır. Ahdî'nin şiirlerinin harfleri ise söz şehidinin kurban yeridir. Kısacası Ahdî'nin şiirleri katar katar söz ölüleriyle adeta Kerbelâ'dır:

Oldı eş'âr-ı intikâm-nümûn
Hüccet-i katl-i şâhid-i mazmûn (71/12)
Mahberinde midâdı kim hûndur
Cümle hûn-ı şehîd-i mazmûndur
...
Küştegân-ı sühan katâr katâr
Kerbelâdur o levha-i eş'âr (71/20)

Güftî, eleştirdiği kişilerin şiirini körün elindeki bastona benzetmekte bir hata görmez:

Oldı mânend-i çûpek-i a'mâ
Böyle küstâh-ı hâme-i imlâ (28/8)

Gavsî'nin, taklit ve çalıntı hayallerle dolu olan şiirleri, bir hırsızlar mahallesini çağrıştırır. Yeni söylenmiş gibi gösterdiği şiirleri de çalıntı elbiselerin sergilendiği çarşıya benzemektedir:

Cins-i düzdîde ile şi'ri hemân
Oldı gûyâ mahalle-i düzdân (75/16)
Oldı her tâze-şi'r-i neş-nîde
Çâr-sûy-ı libâs-ı düzdîde (75/17)

Gavsî, gece baskınıyla mazmunları katledip şiirini mazmunlar mezbahasına dönüştürmüş, elindeki kalem de şiir ahularının katledildiği bir kılıç olmuştur:

Katl-i mazmûna eyleyüp şeb-hûn
İtdi şi'rin kanâr-ı mazmûn (75/18)

İtmede âhûvân-ı nazm-ı 'adem

Tîg-ı cellâd-ı nüktedür o kalem (75/19)

Manisalı Kâmî'nin şiirinde anlam, leyleğin harap olmuş yuvası gibi bomboştur. Mananın gönlünü yaralayan kalemi, körün elindeki baston gibidir. Şiirlerindeki anlam, cenaze namazı gibi soğuktur. Şiirinin kabalığı anlamın donmuş şekli; şiirlerindeki harfler ise anlam ölüsünün tabutu gibidir. Divit takımı nüktenin mezarını çağırıştırır. Şairlik istidadı da şiir ölüsünün yıkayıcısıdır. Şiirlerini yazdığı kâğıt ise şiir ölüsünün kefenidir. Hayal ölüleri ibda etmek için söz kalemi ise bir mezar taşına dönüşür:

Nüşa-i nazmı halt-ı bî-fezlek

Âşiyân-ı harâbe-i leglek (88/9)

Kalemi dil harâb-ı ma'nâdur

Tut ki şâh-ı 'asâ-yı a'mâdur (88/10)

...

Küştegân-ı hayâl için her-bâr

Elde kilik-i beyânı seng-i mezâr (88/20)

Kemâlî'nin şiirlerindeki mazmunlar ise müşhil hapı gibidir:

Tab'-ı mazmûna virmede telyîn

Habb-ı müşhil midür o şi'r-i metîn (89/3)

Sânî'nin şiirleri anlamsız oluşu bakımından içi boş bir kadeh gibidir. Şiirlerindeki cinaslı sözler ise pazar yerlerinde pazarcuların anlamsız bağışmalarını çağırıştırır:

Eylemiş şi'r-i yâve-minvâli

Meclis-i nazma sâgar-ı hâlî (13/8)

Mülk-i nazmun dil-i galatkârı

Herze-ecnâs-ı rûz-ı bâzârı (14/9)

Sânî'nin şairlik istidadı ve kavrayışı Türkçe sözlüklerdeki kelimelerin ıstılahî anlamları ile sınırlıdır. Şiirleri anlam ilgilerinden yoksun olduğu gibi sanattan da uzaktır:

Olmış âsâr-ı tab'-ı derrâki

Lugat-i ıstılah-ı Etrâki (14/2)

Şi'ri hâlî rüsûm-ı ma'nâdan

Ber-taraf külfet-i mu'ammâdan (14/3)

Bahâyî'nin güzel denebilecek hiçbir şiiri olmamasına karşın o, saçmalama hususunda üstattır:

Gerçi tarz-ı hüsünde hiç-eser

Yâve semtinde mübdi'-i dîger (11/12)

Güftî, beğenmediği şairleri, *Seyyid Battal Gazi Hikâyesi*, *Hamza-nâme*, *Geyik-nâme*, *Timur-nâme* ve *Kelile ile Dimne* mesabesinde şiirler yazan ve bunları şerh eden kişiler olarak tarif etmiştir:

Evvelâ oldı ol sûtûde-makâl

Şârih-i metn-i Seyyid-i Battâl (8/13)

İtdi nakl-i sahîhini bi'z-zât

Mücmelen Hamza-nâmeden isbât (31/6)

Tezkiresinde şairleri ağır bir dille eleştiren Güftî, şaka yaptığını söylemekten de geri kalmamıştır:

Habbezâ Güftî-i şakâ-mu'tâd

Besdür itdün şakâyı pîş-nihâd (20/22)

Güftî'nin kendisini de ağır bir dille eleştirdiği görülmektedir:

Ne berehmen ne rind ü ne zâhid

Küfr ü ilhâda vâris-i vâhid (84/11)

SONUÇ

Klâsik Türk edebiyatında konu edindiği kişiyi incitmeyen, okuru utandırmayan mizah yapıtları yanında, söz ettiği kişiyi alabildiğine küçük düşüren, açık saçık içeriğiyle edep sınırlarını zorlayan eserlere de rastlanır. Geleneğin çizmiş olduğu mizah sınırlarını zorlayan bu ürünlerden biri de Güftî'nin manzum olarak kaleme aldığı *Teşrifâtü's-Şu'arâ'sıdır*. Türk edebiyatının bilinen tek manzum tezkiresi olan eserde Güftî, kendisi de dâhil olmak üzere, 106 şair tanıtmış ve yer yer zeki, şakacı ve nükteli bir tavır takınmıştır. Bu şakacı ve nükteli tavır, çoğu zaman mizah sınırını aşarak hicve dönüşmüştür. Hicivler ise çoğunlukla kaba, adi küfürler, müptezel mazmunlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Güftî'nin tezkiresindeki müptezel mazmunlar çıkarıldığında, mizahî denebilecek edep dairesindeki unsurların sayısının yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz.

Güftî, çoğu zaman ağır ve nahoş isnatlarda bulunduktan sonra, amacının şaka olduğunu söylemiş; hatta aynı çirkin ve kaba isnatları kendisi için de kullanmıştır; fakat bir bakıma özür mahiyetindeki bu durum, şairi incitici olmaktan kurtaramamıştır.

Kaynakça

Akkuş, Metin (hzl.) (1998). *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*. Ankara: Akçağ Yay.

Durmuş, İsmail (2005). "Mizah". *İslam Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kortantamer, Tunca (yty.). "Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı".
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10720,eskiturkedebiyatpdf.pdf?0> (erişim tarihi 01.09.2015):
130-170.

Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

Yılmaz, Kâşif (hzl.) (2001). *Güftî ve Teşrifâtü's-Şu'arâsı*. Ankara: AKM Yay.

